

Chapter: 3

Q.1 पुढील बहुपर्यायी प्रश्नांचा दिलेल्या उत्तरांपैकी अचूक पर्याय निवडा

9

- 1 ब्राझीलचा सर्वाधिक भूभाग आहे.
अ. उच्चभूमीचा ब. मैदानी क. पर्वतीय ड. विखंडीत टेकड्यांचा

Ans ब्राझीलचा सर्वाधिक भूभाग **उच्चभूमीचा** आहे.

- 2 भारताप्रमाणे ब्राझीलमध्ये सुद्धा आहेत.
अ. उंच पर्वत ब. प्राचीन पठार क. पश्चिम वाहिनी नद्या ड. बर्फाच्छादित डोंगर

Ans भारताप्रमाणे ब्राझीलमध्ये सुद्धा **प्राचीन पठार** आहेत.

- 3 अँमेझॉन नदीचे खोरे मुख्यतः आहे.
अ. अवर्षणप्रस्त ब. दलदलीचे क. मानवी वस्तीत प्रतिकूल ड. सुपीक

Ans अँमेझॉन नदीचे खोरे मुख्यतः **मानवी वस्तीत प्रतिकूल** आहे.

- 4 ब्राझीलच्या वायव्ये कडून आग्नेयेकडे जाताना आढळणाऱ्या प्राकृतिक रचनेचा क्रम.
अ. पॅराना नदी खोरे - गियाना उच्चभूमी - ब्राझीलची उच्चभूमी.
ब. गियाना उच्चभूमी - अँमेझॉन नदी खोरे - ब्राझीलची उच्चभूमी
क. किनारपट्टीचा प्रदेश - अँमेझॉन नदी खोरे - ब्राझीलची उच्चभूमी
ड. पॅराना नदी खोरे - अँमेझॉन नदी खोरे - ब्राझीलची उच्चभूमी

Ans गियाना उच्चभूमी - अँमेझॉन नदी खोरे - ब्राझीलची उच्चभूमी

- 5 अँमेझॉन ही जगातील एक मोठी नदी आहे. या नदीच्या मुखालगत
अ. त्रिभुज प्रदेश आहे. ब. त्रिभुज प्रदेश नाही.
क. विस्तीर्ण खाज्या आहेत. ड. मासेमारी व्यवसाय केला जातो.

Ans अँमेझॉन ही जगातील एक मोठी नदी आहे. या नदीच्या मुखालगत **त्रिभुज प्रदेश नाही.**

- 6 अरवली पर्वताच्या पायथ्याशी आहे.
अ. बुंदेलखंड पठार ब. मेवाड पठार क. माळवा पठार ड. दख्खनचे पठार

Ans अरवली पर्वताच्या पायथ्याशी **मेवाड पठार** आहे

- 7 ब्राझीलच्या या नद्या उत्तरवाहिनी आहेत.
अ. जुरूका - झिंगू - अरागुआ ब. नेग्रो - ब्रान्का - पारु
क. जापुरा - जुरूआ - पुरुस ड. पॅराग्वे - पॅराना - उरुग्वे

Ans **जुरूका - झिंगू - अरागुआ**

- 8 भारताच्या दक्षिणेकडून उत्तरेकडील पठारांचा क्रम.
अ. कर्नाटक - महाराष्ट्र - बुंदेलखंड ब. छोटा नागपूर - माळवा - मारवाड.
क. तेलंगणा - महाराष्ट्र - मारवाड ड. कर्नाटक - छोटा नागपूर - मारवाड.

Ans **कर्नाटक - महाराष्ट्र - बुंदेलखंड**

- 9 अरबी समुद्रातील लक्षद्वीप बेटे ही आहेत.
अ. मुख्य भूभागापासून तुटलेल्या भूभागाची बनली ब. प्रवाळबेटे
क. ज्वालामुखीय बेटे ड. खंडीय बेटे

Ans अरबी समुद्रातील लक्षद्वीप बेटे ही **प्रवाळबेटे** आहेत.

Q.2 एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- 1 भारतातील प्रमुख जलविभाजक कोणते ते उदाहरणासह स्पष्ट करा.

1

Ans भारतातील प्रमुख जलविभाजकाचे दोन भाग आहेत

- हिमालयीन नदया - यात सिंधू व तिच्या उपनदया, ज्या पश्चिम दिशेने वाहतात व अरबी समुद्राला मिळतात. तसेच गंगा नदी प्रणाली, जी पूर्ववाहिनी असून बंगालच्या उपसागराला मिळते
- पश्चिम घाट जलविभाजक - पश्चिम वाहिनी नदया अरबी समुद्र तर पूर्ववाहिनी नद्या बंगालच्या उपसागराला मिळतात.

Q.3 फरक स्पष्ट करा.

2

1 भारताची प्राकृतिक रचना व ब्राझीलची प्राकृतिक रचना फरक स्पष्ट करा.

Ans

	भारताची प्राकृतिक रचना	ब्राझीलची प्राकृतिक रचना
i.	हिमालय पर्वतरांगेमध्ये अति उंच व लांब पूर्व, पश्चिम व उत्तरेकडे पसरलेले पर्वतीय प्रदेश आहेत.	ब्राझीलमध्ये अति उंच व लांब पर्वतीय प्रदेश नाही, परंतु ब्राझीलच्या नैऋत्येकडे सरासरी उंचीचे ब्राझीलचे पठार आहेत.
ii.	भारतीय मैदान गंगेचे मैदान म्हणून ओळखले जाते.	ब्राझीलचे मैदान अँमेझॉन मैदान म्हणून ओळखले जाते.
iii.	भारताला सुमारे ७५०० किमी लांबीची किनारपट्टी लाभली आहे.	ब्राझीलला सुमारे ७४०० किमी लांबीची किनार पट्टी लाभली आहे.

Q.4 भौगोलिक कारणे लिहा.

12

1 ब्राझीलमध्ये पश्चिम वाहिनी नद्या आढळत नाही.

Ans i. ब्राझीलमध्ये पश्चिम किनारी प्रदेश समुद्रसपाटी पासून उंच आहे आणि तो पूर्वेकडील भागात उतरता आहे.

ii. ब्राझीलमधील बहुतेक नदया अँडीज पर्वतरांग, गियाना उच्चभूमी, ब्राझिलीयन उच्चभूमी येथून उगम पावतात.

iii. या नदया पश्चिमेकडून पूर्वेकडे वाहतात. म्हणून ब्राझीलमध्ये पश्चिमवाहिनी नद्या आढळत नाही.

2 अँमेझॉन नदीच्या तुलनेत गंगा नदीच्या जल प्रदूषणाचा परिणाम लोक जीवनावर जास्त होतो.

Ans i. गंगा नदीच्या तुलनेत अँमेझॉन नदीच्या पाण्याच्या विसर्गाचे प्रमाण प्रचंड आहे.

ii. त्यामुळेच नदीच्या मुखाकडेही गाळाचे संचयन फार मोठ्या प्रमाणावर होत नाही.

iii. परंतु गंगा नदीच्या मुखाकडे गाळाचे संचयन होते आणि त्यातून त्रिभुज प्रदेश निर्माण झाले आहेत. आणि तिच्या पात्रावर सुपीक प्रदेश तयार झाला आहे.

iv. या कारणाने अँमेझॉन नदीचे प्रदूषण अटलांटिक महासागरात वाहून जाते. परंतु गंगा नदीचे प्रदूषण तेथील लोकांच्या जीवनावर परिणाम करते.

म्हणून अँमेझॉन नदीच्या तुलनेत गंगा नदीच्या जलप्रदूषणाचा परिणाम लोक जीवनावर जास्त होतो.

3 भारताच्या पश्चिम व पूर्व किनारपट्ट्यांमध्ये विषमता आढळते.

Ans i. पश्चिम किनारा अरबी समुद्राला लागून आहे तर पूर्व किनारा बंगालच्या उपसागराला लागून आहे.

ii. पश्चिम किनारा खडकाळ आहे. तर पूर्व किनारा नद्यांच्या संचयनाने बनला आहे.

iii. पश्चिम घाटातून अनेक डोंगर रांगांच्या शाखा पश्चिम किना-यापर्यंत आल्या आहेत. तर पूर्व किना-याला अनेक पूर्व वाहिनी नद्या पश्चिम घाटातून व पूर्व घाटातून येऊन मिळतात.

iv. पश्चिम किनारपट्टीची रुंदी कमी आहे तर पूर्व किनारपट्टीची रुंदी जास्त आहे.

v. पश्चिम घाटातून वेगाने वाहणा-या नदयांच्या मुखाशी खाडया तयार झाल्या आहेत. तर पूर्व किना-यावर कमी वेगाने वाहणा-या नद्यांनी वाहून आणलेल्या गाळ्याच्या संचयनाने या नदयांच्या मुखाशी त्रिभुज प्रदेश तयार झाला आहे.

vi. या प्रकारच्या विविधतेने भारताच्या पूर्व व पश्चिम किनारपट्ट्यांमध्ये विषमता आढळते.

4 भारताच्या पूर्व किना-यावर नैसर्गिक बंदरे कमी आहेत.

Ans i. पूर्व किनारपट्टी प्रदेश गोदावरी, कृष्णा, कावेरी, महानदी इ. नदयांनी बनलेल्या असंख्य त्रिभुज प्रदेशांनी वैशिष्ट्यपूर्ण आहे.

ii. नदयांनी वाहून आणलेल्या गाळाच्या संचयनाने त्यांच्या मुखाशी मोठ्या प्रमाणात संचयन झाल्याने किनारपट्टी प्रदेश वालुकामय व उथळ झाला आहे. म्हणून भारताच्या पूर्व किना-यावर नैसर्गिक बंदरे कमी आहेत.

Q.5 सविस्तर उत्तरे लिहा.

24

1 भारताचा द्वीपकल्पीय विभाग

Ans i. उत्तर भारतीय मैदानी प्रदेशाच्या दक्षिणेकडे पसरलेला व हिंदी महासागराकडे निमुळता होत जाणारा प्रदेश भारतीय द्वीपकल्प म्हणून ओळखला जातो.

ii. द्वीपकल्पीय पठार अंदाजाने त्रिकोणी आकाराचा आहे.

iii. त्याच्या तिन्ही बाजूला उंच रांगा आहेत.

iv. अरवली पर्वत, विंध्य पर्वत, सातपुडा पर्वत या तीन पर्वतरांगा आहेत.

v. पूर्वेकडील पूर्वघाट व पश्चिमेकडील पश्चिम घाट या त्याच्या सीमारेषा आहेत.

vi. भारताचा सर्वात मोठा भौगोलिक घटक आहे.

vii. या पठाराची सरासरी उंची ६०० ते ९०० मी आहे.

viii. नर्मदा व तापी नदीमुळे या पठाराचे उत्तरी व दक्षिणी असे दोन भाग झाले आहेत.

ix. हा प्रदेश अनेक लहान मोठ्या पर्वत व पठारे तसेच नदी प्रणाली / खोरे यांत विभागला आहे.

2 अजस्त कडा

- Ans** i. अजस्त कडा हा ब्राझीलचा प्राकृतिक भाग पूर्व किनारी प्रदेशास संलग्न आहे.
ii. अजस्त कडा ब्राझीलच्या मध्य व दक्षिण अटलांटिक महासागराच्या किना-यास संलग्न आहे.
iii. अजस्त कडेची समुद्र सपाटीपासून उंची ७९० मी इतकी आहे.
iv. अजस्त कडा, सावो पावलो ते पोर्तो अँलेग्रेच्या भागात ही उंची सरळ एकाच उतारात संपते.
v. अजस्त कड्यामुळे आग्नेय व्यापारी वारे अडवले जातात. त्यामुळे अजस्त कड्याच्या पलीकडे पर्जन्य छायेचा प्रदेश तयार झाला आहे.
vi. या प्रदेशाच्या उत्तरेकडील भागाचे वर्णन अवर्षणाचा चतुष्कोन असे केले जाते.

3 अँमेझॉन नदीचे खोरे यावर टिप लिहा.

- Ans** i. ही जगातील सर्वाधिक विस्तृत जलप्रणाली आहे.
ii. अँमेझॉन नदीचा उगम पेरू देशातील अँडीज पर्वतरांगेच्या पूर्व उतारावर होतो.
iii. या जलप्रणालीने ब्राझीलचा 2/3 पैक्षा अधिक भाग व्यापला आहे.
iv. अँमेझॉन नदीचे एकूण पात्र क्षेत्र ७०,५०,३० चौ. किमी आहे.
v. नदीच्या उगमापासून नदीच्या पात्रात जमा झालेला गाळ वेगाने वाहून नेला जातो. यामुळेच नदीच्या मुखाकडेही गाळाचे संचयन फार मोठ्या प्रमाणावर होत नाही.
vi. अँमेझॉन नदीच्या मुखाजवळ त्रिभूज प्रदेश नाहीत. त्याऐवजी अनेक बेटे तयार झाली आहेत.
उदा. मॅराजो
vii. नदीची रूंदी १५० – १६० किमी आहे.

4 ब्राझीलचा किनारी प्रदेश.

- Ans** i. ब्राझीलला सुमारे ७४०० किमी लांबीची किनारपट्टी लाभली आहे.
ii. या किना-याचे उत्तर व पूर्व असे दोन विभाग केले जातात.
iii. उत्तरेकडील आमापापासून पूर्वेकडील रिओ ग्रांडे दो नॉर्ते पर्यंतच्या किना-यास उत्तर अटलांटिकचा किनारा असे म्हणता येईल.
iv. उत्तर किना-यावर अँमेझॉनसह अनेक नद्या येऊन मिळतात.
v. तेथून पुढे दक्षिण दिशेने पसरलेल्या किना-यास पूर्व किनारा असे म्हणता येईल.
vi. या किना-यावर माराजॉ हे मोठे किनारी बेट आहे.
vii. पूर्वेकडील किना-यावर सावो फ्रान्सिस्को ही मोठी नदी अटलांटिक महासागरास मिळते.
viii. या किना-यावर लांबवर पसरलेल्या पुळणे व तटीय वालुकागिरी दिसतात.
ix. काही भागांत या किना-याचे रक्षण प्रवाळकट्टे आणि प्रवाळबेटे यांमुळे होते.

5 हिमालय

- Ans** i. हिमालय पर्वतरांग भारताच्या उत्तर भागात आहे.
ii. ही पर्वतरांग जगातील सर्वात उंच पर्वतरांग मानली जाते.
iii. हिमालय भारतीय उपखंडाला आशिया खंडापासून वेगळे करते.
iv. हिमालय हा पश्चिमेकडे सिंधू नदी व पूर्वेकडे ब्रह्मपुत्रा नदी यामध्ये पसरलेला आहे.
v. हिमालयाची रुंदी ४०० किमी पश्चिमेकडे तर १५० किमी पूर्वेकडे आहे.
vi. भारतातील मान्सून हवामान हे हिमालयाचे वरदान आहे.
vii. हिमालय हा दक्षिणेकडून उत्तरेकडे तीन पर्वतरांगांमध्ये विभागला आहे. शिवालिक पर्वतरांग, लघु हिमालय व बृहद् हिमालय या पर्वतरांगा आहेत.
viii. माऊंट एव्हरेस्ट हा हिमालय व जगामधील सर्वात उंच शिखर आहे.
ix. हिमालयातून अनेक बारमाही वाहणा-या नद्या वाहतात. उदा. गंगा, सिंधू, ब्रह्मपुत्रा इ.

6 भारतातील नद्यांमधील प्रदूषणावर नियंत्रण आणण्यासाठी कोणकोणत्या उपाययोजना करता येतील.

- Ans** उदयोगांमधून बाहेर पडणारे दूषित पाणी आणि त्यांचे उरलेले रासायनिक अवशेष इ. नाल्यामार्गे नदीत सोडले जातात. लोकांच्या दैनंदिन जीवनातील घरामधील टाकाऊ पदार्थांचा कचरा नद्यांमध्ये टाकला जातो. त्यामुळे नद्यांचे पाणी अधिक प्रदूषित होते. जर आपणांस जल प्रदूषण नियंत्रणात आणायचे असेल तर, आपणांस मार्ग उपाययोजना शोधाव्या लागतील आणि कार्यनीती व कायदा तयार करावा लागेल.
- i. जलप्रदूषण रोखण्यासाठी कायद्याची अंमलबजावणी करणे.
ii. जलप्रदूषणाबाबतच्या सर्व कायद्यांचे आपण काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे.
iii. नद्या निर्वहन करण्यापूर्वी शहरे, गाव आणि खेडे गावातील सांडपाण्याचा निचरा करणे आवश्यक आहे.
iv. सांडपाणी व्यवस्थापनाचे कार्य सुनिश्चित करणे हे पर्यावरणीय संस्थेचे काम आहे.
v. जलप्रदूषणास प्रतिबंध करण्यासाठी नाले नियमितपणे स्वच्छ करणे गरजेचे आहे.
vi. उदयोगांनी तेल काढून घेणे व सुरक्षित विल्हेवाट करण्यासाठी सर्व मार्गांचा अवलंब करणे गरजेचे आहे.
vii. अनेक कारखाने त्यांचा कचरा इकडेतिकडे फेकतात हा कचरा पावसाच्या पाण्याने नद्यांमध्ये जातो. उदयोगांतील कच-यापासून होणारे जल प्रदूषण रोखण्यासाठी, या कच-याची योग्य प्रकारे विल्हेवाट लावणे गरजेचे आहे.

- viii. पुर्नवापर व पुन्हा उपयोग करणे हा जलप्रदूषण रोखण्याचा दुसरा मार्ग असून त्यामुळे ताज्या व स्वच्छ पाण्याची उपलब्धतेत सुधारणा होऊ शकते.
- ix. स्वच्छ भारत अभियानाची पूर्णपणे अमलबजावणी करणे गरजेचे आहे आणि भारताला खुल्या शौचापासून मुक्त करणे आवश्यक आहे.
- x. नदया, तलाव आणि मानवाकडून होणारे दूषित भूजल हे नियमितपणे स्वच्छ करणे आवश्यक आहे.

